

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩЕ ПРОФЕСІЙНЕ УЧИЛИЩЕ № 17

Методична розробка

Тема: Розвиток критичного мислення на уроках суспільних дисциплін

Розглянуто
на засіданні педагогічної ради
Протокол № 14 від 10.01.2024 року

Викладач суспільних дисциплін
Першої категорії
Бахтіаров Сергій Васильович

м.Дніпро
2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ	5
1.1. Поняття та значення критичного мислення у сучасній освіті.....	5
1.2. Методичні підходи до розвитку критичного мислення	10
1.3. Засоби та інструменти формування критичного мислення у здобувачив освіти	17
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН	24
2.1. Мета, завдання та організація експерименту	24
2.2. Методика проведення експерименту	29
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів.....	35
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Актуальність роботи. Розвиток критичного мислення є одним із важливих завдань сучасної освіти, адже цей навик є необхідним для здатності здобувачів освіти ефективно орієнтуватися в інформаційному просторі, робити обґрунтовані висновки та приймати рішення на основі логічних аргументів. Особливо важливим є розвиток критичного мислення на уроках суспільних дисциплін, де здобувачи освіти мають змогу аналізувати соціальні, правові та історичні явища, порівнювати різні точки зору і навчатися аргументувати свої позиції. Тому створення умов для розвитку цієї навички в закладах ПТО має велике значення для формування свідомих громадян, здатних до активної участі в суспільному житті.

Зокрема, уроки історії, правознавства та інших суспільних дисциплін дають здобувачам освіти можливість не тільки засвоювати факти, але й розвивати аналітичні здібності, оцінювати події, аналізувати причини і наслідки, а також формулювати власні судження. Важливим аспектом є застосування різноманітних педагогічних методів і підходів, таких як дискусії, методи проектів, проблемне навчання та мультимедійні засоби, які сприяють активізації критичного мислення здобувачів освіти, залучають їх до глибокого осмислення матеріалу та допомагають формувати необхідні навички для успішної участі в сучасному суспільстві.

Актуальність розвитку критичного мислення на уроках суспільних дисциплін обумовлена необхідністю підготовки здобувачів освіти до ефективної діяльності в умовах швидких змін та інформаційного перевантаження. Важливо, щоб здобувачи освіти не тільки здобували знання, але й навички аналізу, оцінки інформації та прийняття обґрунтованих рішень. Це особливо актуально для суспільних дисциплін, де здобувачи освіти вивчають соціальні, правові та політичні процеси, що сприяє розвитку їхньої громадянської свідомості та активності.

Ступінь наукової роботи. Розвитку критичного мислення на уроках суспільних дисциплін присвячені наукові праці таких учених: І. О. Пасічник, Г. М. Музиченко, Л. М. Порох, Н. М. Котик, О. В. Ярмоленко та інші.

Метою даного дослідження є дослідити розвиток критичного мислення на уроках суспільних дисциплін.

Реалізація основної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) дослідити поняття та значення критичного мислення у сучасній освіті;
- 2) визначити методичні підходи до розвитку критичного мислення;
- 3) проаналізувати засоби та інструменти формування критичного мислення у здобувачив освіти;
- 4) провести експериментальне дослідження розвитку критичного мислення на уроках суспільних дисциплін.

Об'єктом дослідження є процес розвитку критичного мислення здобувачив освіти на уроках суспільних дисциплін.

Предмет дослідження є педагогічні методи та підходи, що сприяють формуванню критичного мислення здобувачив освіти на уроках історії, правознавства та інших суспільних дисциплін.

У роботі використані такі **методи дослідження**:

- системний метод (уможливив комплексний розгляд засобів та інструментів формування критичного мислення у здобувачив освіти);
- структурний метод (проаналізувати методичні підходи до розвитку критичного мислення);
- описовий метод (описали поняття та значення критичного мислення у сучасній освіті);
- експериментальний метод (дослідження розвитку критичного мислення на уроках суспільних дисциплін);
- математичний метод (обчислення результатів дослідження).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які мають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел. У роботі використано 28 джерел. Загальний обсяг роботи 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

1.1. Поняття та значення критичного мислення у сучасній освіті

Критичне мислення є однією з ключових компетенцій сучасної освіти, що має важливе значення для всебічного розвитку здобувачів освіти. У умовах інформаційного перевантаження та швидких змін у суспільстві, здатність до критичного осмислення інформації, її аналізу та оцінки стає необхідною для ефективного навчання та особистісного розвитку. Критичне мислення дозволяє здобувачів освіти не тільки розуміти та запам'ятовувати інформацію, а й ставити під сумнів твердження, оцінювати аргументи і приймати обґрунтовані рішення.

Критичне мислення — це здатність людини аналізувати, оцінювати, синтезувати та інтерпретувати інформацію, а також робити обґрунтовані висновки на основі логічних доведень. Це процес, який передбачає глибоке осмислення отриманих знань, їх перевірку, порівняння з іншими джерелами інформації та готовність змінювати свої думки на основі нових фактів чи аргументів. Критичне мислення полягає не тільки в розпізнаванні помилок або недоліків у наведених аргументах, але й у здатності формувати власну точку зору, обґрунтовувати її та виносити рішення в складних ситуаціях [7, с. 2-8].

Критичне мислення дозволяє здобувачам освіти глибше аналізувати отриману інформацію, що важливо для кращого засвоєння навчального матеріалу. Завдяки цим навичкам здобувачи освіти здатні розпізнавати логічні зв'язки та протиріччя в текстах, що сприяє більш глибокому розумінню складних тем. Наприклад, вони можуть виявляти суперечності в джерелах інформації, аналізувати факти, формулюючи власні висновки, замість того щоб приймати дані без перевірки.

Це також сприяє розвитку здатності до організації думок і побудови логічних ланцюгів аргументів. Оскільки критичне мислення спрямоване на

оцінку інформації з різних точок зору, здобувачи освіти вчаться не лише стверджувати факти, але й обґрунтовувати їх. Такий підхід допомагає побудувати більш обґрунтовані й чіткі тези, що є важливими в процесі розв'язання проблем чи написання есе [18, с. 74-79].

Розвиток аналітичних здібностей також допомагає здобувачам освіти успішно орієнтуватися в умовах, коли необхідно обрати оптимальний шлях вирішення задач. Вони можуть застосовувати свої аналітичні навички не лише в кабінеті, але й у реальному житті, коли стикаються зі складними ситуаціями, що потребують оцінки різних варіантів рішень і передбачення їх наслідків.

Критичне мислення надає здобувачам освіти важливі інструменти для розвитку самостійності. Вони вчаться приймати рішення на основі фактичної інформації, а не емоцій чи передсудів. Це сприяє розвитку більш зрілої особистості, здатної чітко формулювати свої думки, обирати рішення, яке найбільш ефективно відповідає ситуації. Завдяки цьому здобувачи освіти стають менш залежними від авторитетів і більш упевненими у власних силах.

Це формує вміння приймати рішення не лише в навчальних, але й в реальних життєвих ситуаціях. Уміння визначати пріоритети, оцінювати ризики та прогнозувати наслідки дає здобувачам освіти перевагу у складних ситуаціях, таких як вибір кар'єрного шляху чи вирішення міжособистісних конфліктів. Вони здатні працювати з інформацією, аналізувати її й приймати обґрунтовані рішення [2, с. 9-16].

Критичне мислення розвиває у здобувачів освіти впевненість у власних діях. Вони розуміють, що їхні рішення повинні базуватися на перевірених фактах і логіці, що дозволяє уникати маніпуляцій та неконтрольованих емоцій. Це вміння бути самостійним і приймати обґрунтовані рішення є основою для їхнього розвитку як відповідальних громадян та активних учасників суспільства.

Критичне мислення стимулює розвиток навичок пошуку рішень у складних ситуаціях. Вміння поділяти проблему на окремі частини і знаходити підходи для вирішення кожної з них дозволяє здобувачам освіти більш

ефективно працювати з задачами різного рівня складності. Це важливо не лише для розв'язання навчальних завдань, але й для вирішення реальних життєвих проблем [26, с.12-19].

Розвиток критичного мислення дозволяє здобувачам освіти використовувати нестандартні підходи до вирішення проблем, а також обирати найбільш ефективні стратегії. Вони не обмежуються лише традиційними способами, а шукають нові можливості та альтернативи. Це важливо, оскільки сучасний світ вимагає від них гнучкості та креативності для адаптації до швидких змін.

Здатність до критичного мислення дозволяє здобувачам освіти бачити проблему з різних сторін і пропонувати кілька варіантів її вирішення. Це розвиває вміння приймати обґрунтовані рішення, які можуть бути найбільш ефективними в конкретних умовах. Такі навички допомагають їм стати більш успішними в майбутньому, як у навчанні, так і в професійному житті [15, с. 161-173].

Сучасний світ швидко змінюється, і вміння оцінювати нову інформацію є важливим для адаптації. Критичне мислення дає здобувачам освіти здатність швидко оцінювати достовірність нових фактів, ідентифікувати фальшиву інформацію та робити обґрунтовані висновки. Це дозволяє їм успішно адаптуватися до нових умов, знаходити нові можливості й вибирати найкращі варіанти для вирішення завдань.

Здобувачи освіти, які володіють критичним мисленням, не бояться змін, а, навпаки, сприймають їх як шанс для особистого та професійного розвитку. Вони готові працювати з новими технологіями, змінювати стратегії та адаптуватися до нових реалій, що є необхідним для успіху в глобалізованому світі. Це сприяє розвитку особистісної мобільності та гнучкості [12, с. 53-55].

Такі навички дозволяють молодим людям не лише адаптуватися до змін, але й бути активними учасниками процесу трансформацій у суспільстві, на ринку праці та в інших сферах життя. Тому критичне мислення є необхідною складовою для підготовки до постійно змінюваного майбутнього.

Однією з основних переваг критичного мислення є вміння обґрунтовувати свої рішення, приймати аргументовані й логічні висновки. Це важливо не лише для навчання, але й для повсякденного життя, де кожне рішення може мати наслідки. Критичне мислення допомагає здобувачам освіти дотримуватися принципів об'єктивності, не допускати упереджень і не піддаватися маніпуляціям [22, с. 5-13].

Це також сприяє розвитку навичок ефективного планування і прийняття рішень у складних ситуаціях. Вміння аналізувати, порівнювати та оцінювати різні варіанти дозволяє знайти оптимальне рішення для кожної конкретної проблеми. Таким чином, критичне мислення допомагає здобувачам освіти бути більш обґрунтованими у своїх діях та зменшувати ймовірність помилок.

Розвиток критичного мислення сприяє формуванню вміння робити самостійні висновки і брати на себе відповідальність за свої рішення. Це є основою для розвитку навичок лідерства та прийняття рішень на професійному рівні в майбутньому.

Оволодіння критичним мисленням значно підвищує успішність здобувачам освіти у навчанні. Вони здатні краще засвоювати складний матеріал, оскільки критичне мислення дозволяє організовувати інформацію та працювати з нею на більш глибокому рівні. Це допомагає здобувачам освіти не просто запам'ятовувати факти, але й використовувати ці знання в практичних ситуаціях, що значно підвищує рівень їх освітніх досягнень [4, с. 215-222].

Здобувачи освіти, які володіють навичками критичного мислення, більш мотивовані до навчання, оскільки вони можуть оцінити важливість того, що вони вивчають, і як це може бути застосовано на практиці. Це підвищує їхню зацікавленість у навчанні і дозволяє більш ефективно застосовувати знання в різних сферах.

Завдяки критичному мисленню здобувачи освіти можуть також бути більш успішними в тестах, екзаменах та інших формах оцінювання, оскільки здатні краще організувати свої думки, аргументувати свої відповіді та робити

обґрунтовані висновки. Це сприяє підвищенню їхньої успішності в академічному середовищі [17, с. 186-197].

Критичне мислення стимулює здобувачів освіти до більш усвідомленого підходу до навчання, дозволяючи їм самостійно оцінювати свій прогрес. Це включає здатність коригувати помилки, здійснювати самоаналіз і робити висновки для майбутніх навчальних досягнень. Самоконтроль допомагає здобувачам освіти вирішувати, які стратегії навчання є найбільш ефективними, що дозволяє їм стати більш незалежними у своєму навчанні.

У процесі саморегуляції здобувачи освіти вчаться ставити перед собою реалістичні цілі, оцінювати їх досягнення та виявляти слабкі місця у своїх знаннях і навичках. Це важлива частина розвитку їхнього критичного мислення, оскільки дозволяє не тільки усвідомлювати власні сильні сторони, а й працювати над їх поліпшенням. Завдяки самоконтролю здобувачи освіти можуть краще організувати свій час, коригувати навчальні стратегії і таким чином покращувати загальний результат [18, с. 90-91].

Критичне мислення є невід'ємною складовою ефективного спілкування. Здобувачи освіти, здатні аналізувати та оцінювати інформацію, вчаться краще виражати свої думки, чітко і логічно формулювати аргументи, що є важливим елементом у будь-якому міжособистісному спілкуванні. Завдяки критичному мисленню здобувачи освіти можуть не лише обґрунтовано відстоювати свою точку зору, а й активно слухати та враховувати думки інших.

Розвиток комунікативних навичок через критичне мислення включає вміння вести конструктивні дискусії, оцінювати різні погляди та знаходити спільну мову у ситуаціях, де можуть виникати суперечності. Це сприяє розвитку емпатії, розуміння різних культур і соціальних контекстів, що, у свою чергу, допомагає здобувачам освіти більш ефективно взаємодіяти в групах та працювати в команді [26, с. 12-19].

Отже, критичне мислення є незамінним інструментом для забезпечення успіху в навчанні та професійному розвитку. Воно допомагає здобувачам освіти розвивати аналітичні здібності, робити обґрунтовані висновки,

ефективно вирішувати проблеми та приймати самостійні рішення. Успішне впровадження методів і стратегій розвитку критичного мислення в освітній процес сприяє підготовці молоді до активної участі в соціальному, економічному та культурному житті, забезпечуючи її здатність адаптуватися до швидко змінюваного світу. Таким чином, критичне мислення є не лише основою академічного успіху, але й важливою складовою особистісного росту та громадянської відповідальності.

1.2. Методичні підходи до розвитку критичного мислення

Розвиток критичного мислення у здобувачів освіти є одним із головних завдань сучасної освіти, оскільки він сприяє формуванню вміння аналізувати, оцінювати та застосовувати знання в реальних життєвих ситуаціях. Критичне мислення допомагає здобувачам освіти бути не лише споживачами інформації, але й активними учасниками навчального процесу, здатними приймати обґрунтовані рішення, аргументувати свою точку зору і розв'язувати складні проблеми. Методичні підходи, спрямовані на розвиток критичного мислення, мають на меті створення умов для активної, осмисленої діяльності здобувачів освіти, яка стимулює їхній інтелектуальний та особистісний розвиток. Серед основних підходів можна виокремити інтеграцію міжпредметних зв'язків, використання цифрових технологій, застосування інтерактивних методів навчання, а також проекти та кейс-методи [24, с. 141-151].

Проблемне навчання є одним із найбільш потужних методів розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Воно передбачає, що здобувачи освіти стикаються з реальними або змодельованими проблемами, які потребують не лише розв'язання, а й глибокого аналізу і оцінки різних можливих варіантів. Проблеми, що виникають у контексті навчального процесу, повинні мати відкрите рішення, тобто не бути строго визначеними, що дозволяє здобувачам освіти проявити свою творчу активність та здатність до критичного мислення. Такі проблеми можуть бути взяті з різних дисциплін,

таких як історія, економіка, право, що робить навчання більш інтегрованим і багатограним.

Важливою характеристикою проблемного навчання є те, що здобувачи освіти повинні активно працювати в групах, обговорюючи проблему, розглядаючи різні варіанти рішень і аргументуючи свої погляди. Це дозволяє їм не тільки розвивати критичне мислення, але й покращувати навички співпраці, вміння висловлювати свою думку та слухати інших. В процесі роботи над проблемою здобувачи освіти вчаться ставити запитання, критично оцінювати інформацію, яку вони отримують, і знаходити раціональні шляхи вирішення. Окрім того, цей метод дозволяє здобувачам освіти краще зрозуміти реальні проблеми, з якими стикаються фахівці в різних галузях, і навчитися вирішувати їх на практиці [5, с. 17-21].

Проблемне навчання також сприяє розвитку навичок самостійної роботи та самопізнання. Здобувачи освіти вчаться приймати рішення на основі аналізу різних варіантів, оцінювати їх за допомогою критичних критеріїв і приймати обґрунтовані рішення. Завдяки цьому методу здобувачи освіти вчаться бути ініціативними, розвивають свої аналітичні здібності і здатність до самостійного мислення, що є ключовим елементом для розвитку критичного мислення.

Дискусії та дебати є важливими інструментами розвитку критичного мислення, оскільки вони сприяють розвитку у здобувачів освіти навичок аргументації, аналізу і оцінки різних точок зору. В організованих дискусіях учні повинні висловлювати свої думки, підтримувати їх доказами, а також брати до уваги контраргументи своїх співрозмовників. Така діяльність не тільки розвиває здатність до логічного мислення, але й сприяє формуванню обґрунтованих та аргументованих поглядів. Крім того, здобувачи освіти вчаться ефективно взаємодіяти з іншими, розвиваючи свої комунікаційні навички, що є необхідним елементом формування критичного мислення [14, с. 89-98].

Дискусії також допомагають здобувачам освіти зрозуміти важливість різних точок зору і навчитися працювати з інформацією, яка може бути суперечливою або недостатньо чіткою. Вміння слухати інших, критично оцінювати їхні доводи та знаходити аргументи на підтримку власної позиції є важливим аспектом розвитку критичного мислення. У дискусії здобувачи освіти повинні не лише відстоювати свою точку зору, а й враховувати контраргументи, що сприяє розвитку їхньої здатності до об'єктивного оцінювання інформації [23, с. 230-235].

Використання дебатів у групі(кабінеті) також дозволяє здобувачам освіти вдосконалювати свої навички публічного виступу та самовираження. Це дає їм можливість бути більш впевненими у своїх висловлюваннях, розвивати здатність до самоконтролю в процесі вираження думки і вміння працювати в умовах обмеженого часу. Всі ці навички є важливими для розвитку критичного мислення, оскільки вони допомагають здобувачам освіти усвідомити важливість чіткого, логічного і аргументованого висловлювання своїх поглядів і рішень.

Інтерактивні методи навчання сприяють активному залученню здобувачів освіти у процес пізнання і розв'язання задач, що значно підвищує ефективність навчання та допомагає розвивати критичне мислення. За допомогою таких методів, як рольові ігри, групові завдання та мозкові штурми, здобувачи освіти отримують можливість аналізувати ситуації з різних точок зору, працюючи у команді та обговорюючи варіанти рішень. Рольові ігри, зокрема, дозволяють змодельовати реальні життєві ситуації, де здобувачи освіти повинні обґрунтовувати свої рішення, приймати участь у вирішенні конфліктів або управляти складними ситуаціями, що сприяє розвитку навичок критичного мислення та аналітики.

Інтерактивні методи також допомагають здобувачам освіти розвивати комунікаційні навички, оскільки вони активно взаємодіють із одногрупниками, обмінюються думками і працюють разом над вирішенням проблем. Взаємодія в групах, дискусії, а також робота над спільними

проектами дозволяють здобувачам освіти глибше зрозуміти матеріал, а також підвищити свою здатність до самостійного мислення і прийняття рішень. Крім того, ці методи заохочують здобувачів освіти до використання різноманітних джерел інформації та вміння швидко адаптуватися до нових ситуацій, що є важливими навичками для розвитку критичного мислення [1, с. 3-7].

Мозкові штурми та кейс-методи також є потужними інструментами для розвитку критичного мислення, оскільки вони спонукають здобувачів освіти швидко аналізувати інформацію і знаходити можливі варіанти рішень. Ці методи допомагають розвивати творчий підхід до вирішення задач, навчають здобувачів освіти працювати в умовах обмеженого часу та оцінювати ситуацію з різних перспектив. Це дозволяє здобувачам освіти не тільки вдосконалювати свої аналітичні здібності, але й розвивати навички, необхідні для вирішення складних та неоднозначних завдань [16, с. 2-5].

Проектне навчання є ще одним важливим методом розвитку критичного мислення. Воно дозволяє здобувачам освіти глибше вивчати предмет через практичні завдання, що передбачають створення індивідуальних чи групових проектів. У процесі роботи над проектом здобувачі освіти повинні досліджувати різні джерела інформації, аналізувати отримані дані, формулювати висновки та представляти результати своєї роботи. Цей підхід сприяє розвитку навичок самостійної роботи, дослідницької діяльності та вміння працювати з інформацією. Крім того, проектне навчання дозволяє здобувачам освіти застосовувати набуті знання на практиці, що підвищує їхню впевненість у своїх силах.

Проектне навчання також розвиває вміння здобувачів освіти працювати в команді, обмінюватися ідеями та співпрацювати над досягненням спільної мети. Створення групових проектів дозволяє здобувачам освіти розвивати комунікаційні навички, вміння організувати свою роботу та координувати дії з іншими учасниками. Оскільки проектне навчання часто включає етапи збору інформації, аналізу, обговорення і презентації результатів, здобувачі

освіти вчать ся чітко формулювати свої думки та представляти їх у зрозумілій і логічній формі.

Також проектне навчання дозволяє здобувачам освіти оцінювати свої досягнення та коригувати підходи до вирішення задач. Це допомагає їм зрозуміти, як їхні дії впливають на результат і вчить самостійно приймати рішення в складних ситуаціях. Таким чином, проектне навчання не лише сприяє розвитку критичного мислення, але й готує здобувачи освіти до реальних викликів, з якими вони можуть зустрітис я в майбутньому [27, с. 48-51].

Методи самооцінки та рефлексії є важливими складовими процесу розвитку критичного мислення, оскільки вони дають можливість здобувачам освіти оцінювати свої дії, розуміти свої сильні та слабкі сторони, а також вдосконалювати свою навчальну діяльність. Самооцінка дозволяє здобувачам освіти аналізувати свої досягнення, визначати, які методи навчання були ефективними, а які потребують покращення. Це створює умови для саморозвитку і самопізнання, оскільки здобувачи освіти вчать ся не лише оцінювати свої результати, але й розуміти, як їх покращити.

Рефлексія також є важливим етапом навчання, оскільки дозволяє здобувачам освіти усвідомити процеси, що відбуваються під час навчання. Вони оцінюють, як досягали своїх цілей, які труднощі зустрічали на шляху і як можна змінити підходи до навчання для досягнення кращих результатів. Рефлексія сприяє розвитку метакогнітивних навичок, які допомагають здобувачам освіти краще розуміти власні процеси мислення і самоконтролювати свою діяльність [19, с. 12-15].

Процес самооцінки і рефлексії також дозволяє здобувачам освіти ставити нові цілі для себе, формулювати стратегії для їх досягнення та розвивати здатність до саморегуляції. Це допомагає здобувачам освіти стати більш самостійними в своєму навчанні, що є важливим аспектом розвитку критичного мислення, оскільки воно вимагає постійної оцінки та коригування своїх підходів до вирішення проблем.

Інтеграція міжпредметних зв'язків дозволяє здобувачам освіти не тільки засвоювати знання в рамках окремих дисциплін, а й бачити зв'язки між ними, що сприяє розвитку більш глибокого розуміння. Наприклад, при вивченні історії важливо використовувати факти з інших галузей знань, таких як економіка, географія чи політика. Це допомагає здобувачам освіти формувати цілісне уявлення про минулі події і знаходити причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами. Підхід, що об'єднує різні предмети, дозволяє створювати навчальні ситуації, де здобувачи освіти бачать важливість комплексного підходу до аналізу інформації [10, с. 3-7].

Розвиток критичного мислення через міжпредметні зв'язки також включає в себе вміння оцінювати різні точки зору на одну проблему. Наприклад, під час обговорення екологічних питань здобувачи освіти можуть застосовувати знання з біології, географії, соціології та економіки для глибшого аналізу ситуації. Це дозволяє їм побачити проблему в більш широкому контексті та зрозуміти, як різні фактори можуть впливати на прийняття рішень.

Такі міжпредметні зв'язки також сприяють розвитку здатності здобувачів освіти до гнучкого мислення, коли вони здатні використовувати свої знання з різних дисциплін для вирішення складних завдань. Вони навчаються бачити, як знання з однієї галузі можуть допомогти розв'язати питання в іншій, а також вчать комбінувати різні методи та підходи для досягнення результату.

Цифрові технології стали невід'ємною частиною навчального процесу, відкриваючи нові можливості для розвитку критичного мислення. Використання інтернет-ресурсів дає здобувачам освіти доступ до різноманітних джерел інформації, що дозволяє їм не лише отримувати знання, а й аналізувати їх. Завдяки цифровим платформам здобувачи освіти можуть досліджувати теми з різних точок зору, порівнювати різні підходи та формувати свої висновки на основі різноманітної інформації. Це сприяє

розвитку аналітичного мислення та вміння перевіряти достовірність джерел [20, с. 11-18].

Онлайн-платформи також дозволяють здійснювати колективну роботу, де здобувачи освіти можуть обмінюватися ідеями, брати участь в обговореннях і створювати спільні проекти. Цей процес вимагає від здобувачів освіти активної участі, здатності чітко аргументувати свої думки та слухати думки інших. Вони навчаються розглядати проблему з різних боків, що є важливою частиною розвитку критичного мислення.

Цифрові інструменти також можуть бути використані для практичного застосування знань. Наприклад, здобувачи освіти можуть створювати презентації, відео чи блоги, що дозволяє їм не тільки збирати та аналізувати інформацію, а й навчатися презентувати її у зручній та доступній формі. Це допомагає здобувачам освіти розвивати свої комунікаційні навички, що є важливою складовою критичного мислення, оскільки уміння чітко та переконливо донести свої ідеї сприяє кращому засвоєнню матеріалу та взаєморозумінню серед однолітків [8, с. 154-157].

Отже, методичні підходи до розвитку критичного мислення у здобувачів освіти включають різноманітні методи та технології, що сприяють активному залученню здобувачів освіти до навчального процесу, розвитку їхніх аналітичних і творчих здібностей. Інтеграція міжпредметних зв'язків дозволяє здобувачам освіти побачити проблему з різних точок зору, а цифрові технології відкривають нові можливості для доступу до інформації та її критичного аналізу. Використання інтерактивних методів, проектної діяльності та кейс-методів допомагає здобувачам освіти застосовувати знання в реальних умовах, формуючи в них здатність до прийняття обґрунтованих рішень. Упровадження цих підходів у навчальний процес сприяє формуванню критично мислячих особистостей, готових до аналізу та конструктивного вирішення складних завдань у сучасному світі.

1.3. Засоби та інструменти формування критичного мислення у здобувачив освіти

Сформування критичного мислення у здобувачив освіти є важливою складовою сучасної освіти, яка допомагає здобувачам освіти ефективно орієнтуватися у світі інформації, розв'язувати проблеми та приймати обґрунтовані рішення. В умовах стрімкого розвитку технологій та інформаційних потоків вміння критично аналізувати, оцінювати та інтегрувати знання стає необхідністю. Для ефективного формування критичного мислення важливо використовувати різноманітні засоби та інструменти, що активізують розумову діяльність здобувачив освіти, стимулюють їхню творчість, аналітичні здібності та здатність до аргументації. До таких методів належать мультимедійні технології, методи проектів, дискусії, кейс-метод, а також інтерактивні інструменти, що сприяють розвитку навичок критичного мислення та допомагають школярам більш глибоко осмислювати навчальний матеріал [28, с. 207-210].

Використання мультимедійних технологій у навчанні значно підвищує ефективність розвитку критичного мислення у здобувачив освіти. Застосування відео, анімацій, інтерактивних презентацій та інших мультимедійних засобів дозволяє створити більш наочне та динамічне середовище для навчання, що стимулює здобувачив освіти до глибшого аналізу і обговорення навчального матеріалу. Мультимедійні технології можна застосовувати для пояснення складних тем через візуалізацію, створення симуляцій реальних ситуацій для аналізу, а також для використання інтерактивних тестів та ігор, які допомагають розвивати критичне мислення здобувачив освіти.

Мультимедійні засоби дають змогу візуалізувати абстрактні поняття, полегшуючи їх розуміння. Наприклад, анімація може допомогти здобувачам освіти краще зрозуміти складні наукові процеси або історичні події. Крім того, завдяки симуляціям здобувачи освіти мають можливість взаємодіяти з

реальними ситуаціями, що наближаються до реального життя, що дозволяє їм тренувати навички прийняття рішень і аналізу. Використання інтерактивних тестів і навчальних ігор стимулює здобувачів освіти до активної участі та розвитку власних ідей у формі гри чи конкурсу [7, с. 2-8].

Метод проблемного навчання полягає у наданні здобувачам освіти складних, відкритих проблем, які вони повинні розв'язувати шляхом дослідження, аналізу та аргументації. Завдання можуть бути пов'язані з реальними ситуаціями з історії, права чи інших дисциплін, що дозволяє здобувачам освіти розвивати аналітичні навички, шукати альтернативні рішення і практикувати формулювання та захист власних думок. Завдяки такому підходу здобувачи освіти навчаються дивитися на проблему з різних точок зору і приймати оптимальні рішення, враховуючи усі фактори.

Цей метод дозволяє значно поглибити процес пізнання, оскільки здобувачи освіти мають змогу самостійно досліджувати проблему, шукати відповіді і обґрунтовувати їх. Проблемне навчання стимулює розвивати гнучкість мислення, здатність адаптуватися до нових умов і знаходити креативні рішення для нестандартних ситуацій [13, с. 16-19].

Дискусія є важливим методом розвитку критичного мислення, оскільки вона дозволяє здобувачам освіти не тільки висловлювати свої думки, а й слухати думки інших, аргументувати свою точку зору і оцінювати різні позиції. Дискусії сприяють розвитку навичок логічного і аргументованого мислення, а також допомагають здобувачам освіти зрозуміти та враховувати думки інших людей. Під час дискусій здобувачи освіти можуть порівнювати різні погляди, обґрунтовувати свою думку, коригувати власні судження на основі нової інформації, що сприяє розвитку вміння аргументувати та захищати власні позиції.

Цей метод навчання допомагає розвивати активне слухання, навички співпраці і аналізу різних точок зору, що є важливими елементами критичного мислення. Вміння висловлювати свої думки чітко та логічно, а також брати до

уваги думки інших учасників дискусії, є ключовими вміннями для розвитку критичного мислення та активного громадянства.

Метод проектів є важливим інструментом у розвитку критичного мислення здобувачів освіти, оскільки він передбачає надання завдання для дослідження, яке включає створення індивідуальних або групових проектів. У процесі проектної діяльності здобувачи освіти мають можливість поглиблено вивчати тему, застосовуючи свої знання для практичних досліджень, аналізу різних джерел інформації та створення власних висновків. Цей метод дозволяє здобувачам освіти не лише засвоїти теоретичні знання, а й активно їх застосовувати в реальних ситуаціях, що сприяє розвитку навичок аналітичного мислення та самостійної роботи [21, с. 21-23].

Проектна діяльність також стимулює розвиток навичок командної взаємодії, оскільки здобувачи освіти працюють разом для досягнення спільної мети. Вони вчаться ефективно організовувати свою роботу, планувати етапи виконання завдання, обговорювати ідеї та приймати спільні рішення. Це сприяє розвитку соціальних навичок та здатності до конструктивного співробітництва.

Кейс-метод полягає в аналізі реальних або вигаданих ситуацій, де здобувачи освіти мають застосувати свої знання та навички для аналізу ситуації та прийняття рішень. У процесі роботи з кейсами здобувачи освіти вчаться критично оцінювати ситуації, виявляти важливі аспекти проблеми та пропонувати обґрунтовані рішення. Цей метод активно сприяє розвитку аналітичного мислення, оскільки вимагає від здобувачів освіти не лише розуміння теоретичних основ, а й здатності застосовувати ці знання на практиці.

Кейс-метод також розвиває здатність до аргументації та обґрунтування прийнятих рішень на основі фактів та аналізу. Здобувачи освіти мають можливість формулювати власні висновки, порівнювати різні підходи та вибирати оптимальні варіанти вирішення проблеми. Це сприяє розвитку

навичок прийняття рішень у складних ситуаціях, що є важливим аспектом розвитку критичного мислення [11, с. 34-35].

Інтерактивні методи навчання передбачають активну участь здобувачів освіти у процесі навчання, що значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу та сприяє розвитку критичного мислення. Залучення здобувачів освіти до активних форм взаємодії з навчальним матеріалом, викладачем та одногрупниками, допомагає їм глибше усвідомлювати і аналізувати інформацію, формувати аргументаційні та комунікаційні навички.

Метод групових робіт передбачає організацію у групи, де вони обговорюють різні аспекти навчального матеріалу. Це дозволяє здобувачам освіти спільно досліджувати проблему, ставити запитання, обговорювати варіанти рішень, порівнювати різні погляди на ситуацію. Такі обговорення сприяють розвитку вмінь слухати інших, формулювати свої думки, а також взаємодіяти з одногрупниками, що дозволяє більш глибоко засвоїти навчальний матеріал і розвивати критичне мислення.

Рольові ігри є ефективним методом, що дозволяє здобувачам освіти змодельовати реальні ситуації, в яких вони повинні приймати рішення на основі ролей, які вони виконують. Цей метод дає можливість побачити ситуацію з різних точок зору, аналізувати наслідки своїх рішень та вдосконалювати навички аргументації. Рольові ігри розвивають аналітичне мислення, здатність приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях та покращують навички комунікації та співпраці [25, с. 240-257].

Мозковий штурм є методом, що передбачає колективне генерування ідей для розв'язання конкретної проблеми. У цьому методі всі учасники активно висловлюють свої ідеї, які не оцінюються і не критикуються на етапі обговорення. Це дозволяє здобувачам освіти вільно пропонувати нові, креативні рішення, стимулюючи їх до активного мислення і творчого підходу. Мозкові штурми розвивають здатність швидко аналізувати ситуацію і формулювати нові ідеї для вирішення проблем.

Застосування сучасних технологій, таких як соціальні мережі і онлайн-платформи, відкриває нові можливості для здобувачів освіти взаємодіяти, обмінюватися думками, ставити запитання і обговорювати навчальні проблеми в цифровому середовищі. Ці платформи сприяють розвитку навичок комунікації в онлайн-просторі, допомагають здобувачам освіти знайти нові шляхи вирішення проблем та сприяють створенню інтерактивного навчального середовища. Використання онлайн-ресурсів дозволяє не тільки зберігати зв'язок між здобувачами освіти та викладачами, але й активно використовувати сучасні технології для розвитку критичного мислення та командної роботи [6, с. 54-57].

Навчання здобувачів освіти вмінню критично аналізувати різні джерела інформації є важливим аспектом розвитку їх критичного мислення. Оскільки в умовах сучасного інформаційного середовища здобувачи освіти стикаються з великим потоком інформації, важливо навчити їх правильно оцінювати її достовірність та об'єктивність. Аналіз джерел інформації сприяє розвитку таких навичок, як виявлення упереджень та недостовірних даних. Здобувачи освіти вчаться визначати маніпуляції в текстах, перевіряти факти та виявляти спотворення, що допомагає формувати критичне ставлення до отриманої інформації.

Оцінка надійності інформації також є важливим елементом. Здобувачи освіти повинні вміти визначати, хто є автором інформації, яке джерело її поширює та яку мету переслідує публікація. Це дозволяє здобувачам освіти оцінювати рівень надійності джерела та вирішувати, чи варто довіряти представленій інформації. Ключовим етапом є формування обґрунтованих висновків на основі аналізу зібраних даних, що дозволяє здобувачам освіти робити свідомий вибір у прийнятті рішень та формулюванні власної думки.

Візуальні інструменти, такі як діаграми та графіки, є ефективними засобами для організації та структурування навчальної інформації. Використання таких інструментів дозволяє здобувачам освіти узагальнювати та систематизувати отримані знання, що сприяє їх глибшому розумінню та

збереженню. Вони також допомагають здобувачам освіти організувати великий обсяг інформації, виокремлюючи головні ідеї та логічні зв'язки між поняттями. Це полегшує сприйняття складних тем та сприяє їх успішному засвоєнню.

Діаграми стимулюють когнітивні здібності, здобувачив освіти, допомагаючи їм виділяти важливі ідеї та визначати їх взаємозв'язки. Це сприяє розвитку навичок критичного мислення, адже здобувачи освіти вчаться бачити контекст і структуру знань, що дозволяє їм краще орієнтуватися в матеріалі та робити логічні висновки. Використання візуальних інструментів також допомагає здобувачам освіти наочно побачити структуру навчального матеріалу, що полегшує процес навчання і покращує здатність до аналізу [9, с. 110-112].

Методи самооцінки та рефлексії допомагають здобувачам освіти осмислювати свої навчальні досягнення та виявляти проблеми, що виникають під час процесу навчання. Самооцінка дає можливість здобувачам освіти зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, що дозволяє зосередитися на важливих аспектах роботи. Вміння вчитися на власних помилках сприяє розвитку самоконтролю, що є важливим для подальшого професійного та особистісного розвитку здобувачив освіти. Вони починають більше приділяти увагу своїм помилкам, аналізувати їх і шукати способи покращення своєї діяльності.

Рефлексія допомагає здобувачам освіти оцінювати ефективність своїх рішень та визначати шляхи покращення навчального процесу. Це важливий інструмент для розвитку саморегуляції в навчанні, адже здобувачи освіти отримують можливість планувати свої подальші кроки на основі отриманих результатів. Використання рефлексії дозволяє здобувачам освіти бути більш свідомими у своєму навчанні, адаптувати свої методи роботи і покращувати власні навички [3, с. 29-37].

Отже, засоби та інструменти, які сприяють формуванню критичного мислення у здобувачив освіти, є ключовими елементами для розвитку їхньої

аналітичної діяльності, творчих здібностей та здатності приймати обґрунтовані рішення. Використання мультимедійних ресурсів, методів проблемного навчання, інтерактивних підходів, а також візуальних інструментів і рефлексії дозволяє здобувачам освіти не тільки засвоювати нові знання, але й активно взаємодіяти з ними, перевіряти їхню достовірність і застосовувати на практиці. Підвищення ефективності навчання через ці методи формує у здобувачив освіти не лише критичне мислення, але й здатність до самостійного навчання, що є важливою складовою їхнього особистісного і професійного розвитку в майбутньому.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Мета, завдання та організація експерименту

В експерименті брали участь 30 здобувачив освіти першого курсу, поділених на дві групи по 15 осіб у кожній. У контрольній групі використовувалися традиційні методи навчання, що включали лекційні заняття, роботу з підручниками та виконання стандартних завдань із суспільних дисциплін, таких як основи правових знань. Акцент робився на передачі теоретичних знань, репродуктивному навчанні та тестуванні на засвоєння матеріалу.

В експериментальній групі застосовувалися інноваційні підходи, зокрема проблемно-орієнтоване навчання, методи дискусій, інтерактивні вправи та робота з мультимедійними ресурсами. Це дозволяло створювати умови для активного залучення здобувачив освіти у процес пізнання, стимулюючи розвиток критичного мислення, аналізу, синтезу та оцінювання інформації.

Мета експериментального дослідження — вивчити ефективність різних педагогічних підходів у розвитку критичного мислення здобувачив освіти на уроках суспільних дисциплін, зокрема правознавства та історії України.

Дослідження мало на меті з'ясувати, які методи навчання є найбільш ефективними для формування навичок критичного мислення, що включають аналіз, синтез, порівняння, формулювання висновків та обґрунтування власної позиції.

Першим завданням дослідження було визначити початковий рівень розвитку критичного мислення здобувачив освіти. Для цього застосовувалися методи тестування, анкетування та спостереження. Використані інструменти дозволили оцінити здатність здобувачив освіти аналізувати інформацію, порівнювати факти, робити логічні висновки та аргументувати власну думку.

Цей етап дав змогу отримати базові показники, необхідні для подальшого аналізу результатів експерименту.

Наступним завданням було дослідити вплив традиційних методів навчання на розвиток критичного мислення здобувачив освіти. У контрольній групі використовувалися стандартні підходи до викладання, такі як лекції, робота з підручниками, виконання репродуктивних завдань. Аналіз цих методів допоміг виявити їхні переваги та недоліки у контексті формування критичного мислення.

Третє завдання полягало у вивченні ефективності інноваційних методів навчання, які були впроваджені в експериментальній групі. До таких методів належали проблемно-орієнтоване навчання, обговорення дискусійних питань, аналіз реальних життєвих ситуацій. Ці підходи сприяли розвитку в здобувачив освіти уміння оцінювати інформацію з різних точок зору, розв'язувати проблеми, ставити запитання та формулювати аргументовані висновки.

Четвертим завданням було порівняння результатів навчання здобувачив освіти контрольної та експериментальної груп. На цьому етапі аналізувалися дані про рівень розвитку критичного мислення, отримані за результатами тестування та спостереження. Порівняння дало змогу визначити найбільш дієві методи навчання та зробити висновки щодо їх впливу на розвиток критичного мислення здобувачив освіти.

Завершальним завданням стало розроблення практичних рекомендацій для педагогів щодо впровадження ефективних методик розвитку критичного мислення здобувачив освіти. Ці рекомендації базувалися на результатах експерименту і включали поради щодо використання інтерактивних методів, активізаційних вправ та організації дискусій на уроках суспільних дисциплін, таких як правознавство та історія України.

Експеримент із дослідження розвитку критичного мислення здобувачив освіти на уроках суспільних дисциплін був організований у три етапи: підготовчий, основний і підсумковий. Кожен етап мав свою мету, завдання та

методи реалізації, що дозволило забезпечити комплексний і систематичний підхід до проведення дослідження.

На підготовчому етапі здійснювався вибір навчального закладу, який відповідає критеріям дослідження. Основні критерії включали наявність старших класів із достатньою кількістю здобувачів освіти, готовність адміністрації та викладачів брати участь у дослідженні, а також забезпечення умов для впровадження інноваційних методик навчання.

Було сформовано дві групи: контрольну та експериментальну. Контрольна група навчалася за традиційними методами, що включали лекційно-семінарську форму викладання, виконання завдань із підручників і перевірку знань у формі тестів. Для експериментальної групи була розроблена спеціальна навчальна програма, спрямована на розвиток критичного мислення. Ця програма включала використання таких інноваційних методів навчання, як проблемно-орієнтоване навчання, організація дискусій, інтерактивні вправи та групові проєкти.

Крім того, на цьому етапі були підготовлені матеріали для діагностики рівня критичного мислення здобувачів освіти: тестові завдання, анкети, а також критерії спостереження. Це забезпечило можливість об'єктивної оцінки початкового рівня розвитку критичного мислення.

Основний етап передбачав безпосереднє впровадження експерименту у навчальний процес. Контрольна група навчалася за традиційними методами. Навчальний процес у цій групі складався з лекцій, семінарів, виконання завдань із підручників і перевірки знань за допомогою письмових тестів. Основна увага приділялася запам'ятовуванню та відтворенню фактичного матеріалу.

В експериментальній групі, навпаки, акцент робився на інтерактивних методах навчання. Здобувачів освіти брали участь у дискусіях, аналізували правові кейси, виконували групові проєкти, працювали з мультимедійними матеріалами. Під час уроків вони не лише отримували знання, але й активно їх

застосовували, формулюючи власні думки, аналізуючи суперечливі факти та джерела, висловлюючи аргументовані позиції.

Особливістю навчання в експериментальній групі було створення умов, за яких здобувачи освіти могли розвивати свої аналітичні здібності. Наприклад, під час уроків правознавства учні аналізували правові ситуації, обговорювали морально-правові дилеми, шукали оптимальні рішення та формулювали висновки. На уроках історії України здобувачи освіти досліджували історичні події, порівнювали альтернативні точки зору, обговорювали наслідки рішень історичних діячів.

Після завершення експерименту було здійснено ретельне підсумкове оцінювання для визначення рівня розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Ця оцінка проводилася з використанням комплексного підходу, який поєднував кілька методів дослідження.

По-перше, було організовано тестування, у межах якого здобувачи освіти як контрольної, так і експериментальної груп виконували завдання, розроблені для оцінювання їхніх аналітичних здібностей. Тести включали різнорівневі завдання, спрямовані на аналіз текстів, обґрунтування рішень, пошук аргументів і порівняння фактів. Завдяки цьому вдалося отримати об'єктивну картину рівня розвитку навичок критичного мислення.

По-друге, проводилося анкетування, у якому здобувачам освіти пропонувалося поділитися своїми враженнями від використаних методів навчання. Це дозволило з'ясувати їхнє ставлення до навчального процесу, а також суб'єктивно оцінити, наскільки ефективно ці методи сприяли вдосконаленню критичного мислення. Крім того, анкетування дало змогу зрозуміти, які форми навчання були для здобувачів освіти найбільш цікавими та корисними.

По-третє, впродовж експерименту проводилося спостереження за навчальним процесом. Я, як викладач, який брав участь у дослідженні, відзначив активність здобувачів освіти під час уроків, їхню участь у дискусіях, здатність формулювати запитання та висловлювати аргументовані

думки. Також оцінювалася здатність здобувачив освіти до самостійного аналізу інформації, вміння працювати у команді та генерувати творчі ідеї під час виконання групових завдань.

Додатково було проведено аналіз виконаних завдань, що передбачав оцінку якості підготовлених здобувачами освіти групових проєктів, письмових робіт і презентацій. У цих завданнях враховувалися як змістова частина, так і структура, глибина аналізу, оригінальність і якість обґрунтування висновків.

Комбінація всіх зазначених методів дозволила всебічно оцінити результати експерименту та зробити висновки щодо ефективності застосованих педагогічних підходів.

Таке різноманіття інструментів оцінювання дало змогу отримати детальні дані про динаміку розвитку критичного мислення як у контрольній, так і в експериментальній групах, забезпечивши обґрунтованість висновків щодо результатів дослідження.

Отже, мета експерименту полягала в дослідженні ефективності різних педагогічних підходів у розвитку критичного мислення здобувачив освіти на уроках суспільних дисциплін. Завданням експерименту було визначення початкового рівня розвитку критичного мислення здобувачив освіти, аналіз впливу традиційних і інноваційних методів навчання на цей розвиток, а також порівняння результатів навчання здобувачив освіти контрольної та експериментальної груп. Організація експерименту включала підготовчий етап, на якому формувалися групи та готувалися інструменти для оцінки критичного мислення, основний етап, де проводилося безпосереднє впровадження методик, та підсумковий етап, на якому здійснювалося оцінювання результатів. Висновки експерименту підтвердили, що інноваційні методи навчання є більш ефективними для розвитку критичного мислення порівняно з традиційними підходами, що створює необхідність у впровадженні таких методів в освітній процес.

2.2. Методика проведення експерименту

В умовах сучасної освіти критичне мислення набуває все більшої значущості, особливо в процесі вивчення суспільних дисциплін, таких як правознавство та історія України. Розвиток здатності здобувачив освіти до аналізу, оцінки і аргументації є важливим аспектом формування їхньої освітньої компетентності. Оскільки традиційні методи навчання не завжди здатні сприяти розвитку таких навичок, у рамках експерименту була впроваджена інноваційна методика, що поєднує мультимедійні засоби, інтерактивні платформи та методи критичного мислення, такі як дебати, рольові ігри та аналіз правових і історичних ситуацій.

Експеримент було проведено з двома групами здобувачив освіти. Контрольна група працювала за традиційною методикою, що передбачала використання стандартних підручників та лекцій для вивчення таких дисциплін, як правознавство та історія України. Здобувачив освіти виконували завдання, орієнтовані на запам'ятовування фактів і знань з основних тем, що стосуються правових і історичних явищ, без глибокого аналізу чи розгляду альтернативних поглядів.

Експериментальна група займалася за оновленою методикою, яка включала інтерактивні та мультимедійні засоби навчання, застосування різноманітних методів критичного мислення, таких як дебати, рольові ігри, аналіз правових ситуацій і розв'язання історичних задач, що передбачають порівняння різних поглядів на одну й ту саму подію чи явище. Замість пасивного сприйняття матеріалу здобувачи освіти експериментальної групи активно залучалися до аналізу, обговорення і критичної оцінки різних підходів до історичних та правових фактів.

Для оцінки ефективності традиційних і інноваційних методів навчання були визначені конкретні критерії, які дозволили комплексно оцінити розвиток критичного мислення здобувачив освіти у процесі навчання правознавства та історії України.

Один з головних критеріїв розвитку критичного мислення полягає в здатності здобувачів освіти аналізувати історичні події та правові ситуації. Цей критерій передбачає не тільки здатність знаходити правильні відповіді на поставлені питання, але й вміння виявляти глибші взаємозв'язки між подіями, розкривати їхні причини та наслідки. Наприклад, при вивченні правознавства здобувачи освіти повинні вміти не просто запам'ятовувати закони, а й вміти застосовувати їх до конкретних життєвих ситуацій. Це завдання включає аналіз різних історичних етапів та правових інститутів, коли здобувач освіти має розглянути і порівняти фактори, що призвели до змін у правовій системі чи політичній ситуації. Оцінка цього етапу включала здатність здобувачів освіти аргументувати свої точки зору щодо подій та розкривати глибинні зв'язки між ними.

У процесі навчання критичному мисленню особливу увагу було приділено порівнянню різних підходів до вирішення правових та історичних проблем. Це означає, що здобувачи освіти повинні були вчитися розглядати одну й ту саму ситуацію з різних точок зору, виявляти альтернативні шляхи її трактування та застосування різних правових норм. Наприклад, на уроках історії України здобувачи освіти аналізували, як одна й та сама історична подія може бути по-різному трактована в залежності від політичного контексту чи ідеологічних переконань. Під час вивчення правових норм здобувачи освіти вивчали різницю в їх застосуванні в різних країнах чи правових системах, що допомагало сформувати вміння порівнювати та оцінювати альтернативні підходи.

Ключовим елементом розвитку критичного мислення є вміння формулювати і обґрунтовувати власну точку зору на підставі аналізу фактів та альтернативних підходів. Важливо, щоб здобувачів освіти не лише висловлювали свої думки, але й підтримували їх переконливими доказами. Це може бути досягнуто через аналіз історичних або правових кейсів, де учень повинен був показати, як саме його точка зору спирається на вивчені матеріали, факти чи аргументи. Наприклад, під час обговорення історичних

подій здобувачи освіти повинні були наводити конкретні факти, що підтверджують чи спростовують певну версію події, та обґрунтовувати свої висновки.

У процесі навчання значну увагу було приділено розвитку комунікативних та аналітичних навичок здобувачив освіти через інтерактивну участь у групових обговореннях. Це включало дискусії та дебати, в яких кожен здобувач освіти мав можливість висловити свою думку, поставити питання, вислухати інших і розглянути різні точки зору на одну й ту саму тему. Така діяльність сприяла розвитку не тільки навичок критичного мислення, але й комунікаційних, оскільки здобувачи освіти вчилися аргументувати свою позицію та враховувати позицію опонента. Крім того, інтерактивні методи стимулювали здобувачив освіти до глибшого аналізу та роздумів над матеріалом, а також дозволяли кожному бути залученим у процес навчання, активно працювати в групі та розвивати колективні навички.

Ці критерії дозволяють виявити, наскільки ефективно здобувачи освіти освоюють та застосовують навички критичного мислення в процесі навчання суспільних дисциплін. Завдяки такому підходу можна чітко визначити, які методи навчання сприяють розвитку аналітичних і комунікативних навичок, а які потребують удосконалення.

У рамках експерименту були застосовані різні методи навчання для розвитку критичного мислення здобувачив освіти у процесі вивчення суспільних дисциплін, зокрема правознавства та історії України. Окрім використання мультимедійних засобів, були також інтегровані традиційні методи, які сприяли розвитку аналітичних і рефлексивних навичок здобувачив освіти.

Одним із важливих елементів експерименту стали мультимедійні засоби, зокрема відео, анімації та інтерактивні моделі, що дозволяли візуалізувати історичні події та правові ситуації. Це полегшувало сприйняття складного матеріалу і сприяло глибшому розумінню тем. Здобувачи освіти могли спостерігати за розвитком історичних подій в реальному часі,

переглядати документальні фільми та працювати з інтерактивними моделями правових процесів. Такі ресурси створювали реалістичні умови для аналізу ситуацій і допомагали здобувачам освіти зрозуміти їхні наслідки, що сприяло розвитку критичного мислення.

Інтерактивні платформи, що були інтегровані в навчальний процес, дозволяли здобувачам освіти більш активно взаємодіяти з матеріалом. Ці платформи включали вправи, що стимулювали критичне осмислення подій. Завдяки ним здобувачи освіти могли аналізувати історичні події, розв'язувати правові завдання та обирати варіанти розвитку ситуацій, оцінюючи, як кожен з них може вплинути на подальший хід подій. Це дозволяло глибше зануритися в матеріал, розвивати логічне мислення та здатність приймати обґрунтовані рішення.

Одним із основних методів став метод проблемного навчання. Він полягав у тому, що здобувачам освіти пропонувалися складні ситуації або проблеми, пов'язані з історичними подіями чи правовими нормами. Здобувачи освіти мали самостійно досліджувати ситуацію, аналізувати різні аспекти і шукати оптимальне рішення. Це дозволяло не лише розвивати критичне мислення, а й підвищувати здатність до самостійного навчання.

Ще одним важливим методом став метод дискусії. Здобувачи освіти активно обговорювали різні аспекти історичних подій або правових норм, порівнювали альтернативні підходи, наводили аргументи за і проти. Це допомогло здобувачам освіти краще усвідомити різні погляди на одну й ту саму проблему, розвивати вміння слухати інших і висловлювати власну точку зору. Для стимулювання дискусій використовувався аналіз ситуації, з якою могли б зіткнутися в реальному житті, і приймали рішення на основі аргументів.

Метод проектів також був використаний для розвитку критичного мислення здобувачив освіти. В рамках цього методу здобувачам освіти пропонувалися завдання, які передбачали дослідження конкретних історичних або правових проблем через створення проектів. Це могли бути як

індивідуальні, так і групові проекти, що включали аналіз фактичних даних, порівняння різних джерел інформації, а також презентацію результатів. Участь у таких проектах сприяла розвитку навичок збору та аналізу інформації, а також вміння працювати в команді.

Метод кейс-методу був ще одним інструментом, який дозволяв здобувачам освіти вивчати конкретні правові ситуації або історичні події через реальні приклади. Здобувачи освіти мали змогу розв'язувати правові задачі, застосовуючи знання та аналізуючи ситуації з різних точок зору. Цей метод дозволив їм розвивати здатність до аргументації та прийняття рішень на основі конкретних фактів.

Окрім цих методів, у навчальному процесі активно використовувалися такі традиційні підходи, як мозковий штурм, аналіз джерел інформації та створення візуальних карт знань (*mind mapping*). Ці методи сприяли розвитку аналітичного мислення та покращенню здатності здобувачив освіти до систематизації і узагальнення знань.

Завдяки використанню таких різноманітних методів, експериментальна група здобувачив освіти змогла на практиці вдосконалити свої навички критичного мислення, навчитися аналізувати інформацію, розглядати проблеми з різних точок зору та аргументувати свої рішення.

Оцінка ефективності експерименту проводилася за допомогою кількісних та якісних методів.

Кількісні методи включали підрахунок кількості завдань, в яких здобувачи освіти продемонстрували здатність до критичного аналізу та аргументації. Враховувалась кількість правильних відповідей на завдання, що вимагали не лише знань, але й логічних висновків. Наприклад, під час обговорення правових питань здобувачи освіти повинні були не просто назвати статтю закону, але й пояснити, як вона застосовується в реальному житті, що вимагало від них здатності до аналізу і логічного мислення. Активність здобувачив освіти у групі також була важливим показником, який

вимірювався через частоту участі в обговореннях та виконанні завдань, що стимулюють критичний підхід до матеріалу.

Якісні методи оцінки включали спостереження за поведінкою здобувачів освіти під час виконання завдань, їхню емоційну реакцію на поставлені питання та завдання, а також за рівнем їх зацікавленості в обговореннях. Важливою складовою оцінки була участь здобувачів освіти у колективних проектах та групових дискусіях. Наприклад, під час дискусій здобувачі освіти мали можливість обговорювати правові питання або історичні події з різних точок зору, що допомагало оцінити їх здатність до конструктивного діалогу, а також уміння взаємодіяти в групі.

Оцінювалась реакція здобувачів освіти на альтернативні точки зору. Це дозволяло визначити, наскільки здобувачі освіти здатні вислуховувати думки інших, аналізувати їх та робити логічні висновки, не обмежуючись лише власною позицією. Важливим критерієм було також оцінювання того, як здобувачі освіти аргументують свої погляди та як вони взаємодіють з іншими учасниками обговорення, враховуючи різні точки зору.

Отже, експеримент показав, що використання інноваційних методів, зокрема мультимедійних засобів, інтерактивних платформ, методів дебатів, проблемного навчання та кейс-методу, значно підвищує ефективність розвитку критичного мислення здобувачів освіти старших класів. Здобувачі освіти експериментальної групи продемонстрували кращі результати в аналізі, аргументації та порівнянні різних точок зору, що дозволило їм глибше осмислювати правові та історичні факти. Такий підхід сприяє розвитку навичок самостійного мислення, здатності до аргументованих рішень і кращого розуміння складних соціальних та правових ситуацій. Традиційні методи, які використовувались у контрольній групі, не забезпечують того рівня аналітичних і критичних навичок, які необхідні для глибокого засвоєння матеріалу.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів

Аналіз результатів експерименту з розвитку критичного мислення здобувачив освіти в процесі вивчення суспільних дисциплін показав, що застосування інноваційних методів навчання значно сприяло покращенню результатів у порівнянні з традиційними підходами. В експериментальній групі, де використовувались мультимедійні технології, інтерактивні підходи та методи активного навчання, здобувачи освіти продемонстрували високий рівень розвитку критичного мислення, здатність до аналізу та аргументації.

Показник	Експериментальна група	Контрольна група
Аналіз інформації	90 %	60 %
Аргументація та прийняття рішень	85 %	55 %
Творча діяльність	80 %	50 %
Мотивація до навчання	85 %	60 %
Комунікаційні навички	80 %	45 %

Таблиця 1. Показники результатів експерименту

Аналіз результатів показав, що методи проблемного навчання сприяли розвитку здатності здобувачив освіти до самостійного дослідження складних ситуацій. В експериментальній групі 90% здобувачив освіти продемонстрували високі навички аналізу інформації, порівняно з 60% у контрольній групі, що свідчить про ефективність інноваційних підходів.

Метод дискусії, який активно використовувався в експериментальній групі, дозволив 85% здобувачив освіти покращити свої навички аргументації та прийняття рішень, порівняно з 55% у контрольній групі. У результаті обговорення різних підходів до вирішення проблем здобувачи освіти вчилися формулювати чіткі і обґрунтовані позиції.

Творча діяльність та самовираження також стали важливим елементом експерименту. В експериментальній групі 80% здобувачив освіти активно брали участь у проєктах, використовуючи інноваційні методи для створення моделей, презентацій та інших видів творчої діяльності, що позитивно позначилося на їхній мотивації до навчання (85%), в порівнянні з 50% та 60% у контрольній групі.

Комунікаційні навички здобувачив освіти експериментальної групи були значно вищими: 80% здобувачив освіти продемонстрували здатність ефективно взаємодіяти з однолітками в групових завданнях. В контрольній групі лише 45% здобувачив освіти показали подібний рівень взаємодії.

Отже, результати експерименту підтвердили, що застосування таких інноваційних методів навчання, як метод проблемного навчання, метод дискусії, метод проєктів, кейс-метод, а також мультимедійні технології та інтерактивні підходи, значно сприяло розвитку критичного мислення здобувачив освіти. Ці методи стимулювали аналітичну діяльність, розвиток аргументаційних навичок, творчої активності та комунікаційних компетенцій здобувачив освіти, що підтверджує їх високу ефективність порівняно з традиційними методами навчання.

ВИСНОВКИ

Критичне мислення є незамінним інструментом для забезпечення успіху в навчанні та професійному розвитку. Воно допомагає здобувачам освіти розвивати аналітичні здібності, робити обґрунтовані висновки, ефективно вирішувати проблеми та приймати самостійні рішення. Успішне впровадження методів і стратегій розвитку критичного мислення в освітній процес сприяє підготовці молоді до активної участі в соціальному, економічному та культурному житті, забезпечуючи її здатність адаптуватися до швидко змінюваного світу.

Методичні підходи до розвитку критичного мислення в здобувачив освіти включають різноманітні методи та технології, що сприяють активному залученню здобувачив освіти до навчального процесу, розвитку їхніх аналітичних і творчих здібностей. Інтеграція міжпредметних зв'язків дозволяє здобувачам освіти побачити проблему з різних точок зору, а цифрові технології відкривають нові можливості для доступу до інформації та її критичного аналізу. Використання інтерактивних методів, проектної діяльності та кейс-методів допомагає здобувачам освіти застосовувати знання в реальних умовах, формуючи в них здатність до прийняття обґрунтованих рішень. Упровадження цих підходів у навчальний процес сприяє формуванню критично мислячих особистостей, готових до аналізу та конструктивного вирішення складних завдань у сучасному світі.

Засоби та інструменти, які сприяють формуванню критичного мислення у здобувачив освіти, є ключовими елементами для розвитку їхньої аналітичної діяльності, творчих здібностей та здатності приймати обґрунтовані рішення. Використання мультимедійних ресурсів, методів проблемного навчання, інтерактивних підходів, а також візуальних інструментів і рефлексії дозволяє здобувачам освіти не тільки засвоювати нові знання, але й активно взаємодіяти з ними, перевіряти їхню достовірність і застосовувати на практиці. Підвищення ефективності навчання через ці методи формує у дітей не лише

критичне мислення, але й здатність до самостійного навчання, що є важливою складовою їхнього особистісного і професійного розвитку в майбутньому.

Мета експерименту полягала в дослідженні ефективності різних педагогічних підходів у розвитку критичного мислення здобувачів освіти на уроках суспільних дисциплін. Завданням експерименту було визначення початкового рівня розвитку критичного мислення здобувачів освіти, аналіз впливу традиційних і інноваційних методів навчання на цей розвиток, а також порівняння результатів навчання здобувачів освіти контрольної та експериментальної груп. Організація експерименту включала підготовчий етап, на якому формувалися групи та готувалися інструменти для оцінки критичного мислення, основний етап, де проводилося безпосереднє впровадження методик, та підсумковий етап, на якому здійснювалося оцінювання результатів.

Експеримент показав, що використання інноваційних методів, зокрема мультимедійних засобів, інтерактивних платформ, методів дебатів, проблемного навчання та кейс-методу, значно підвищує ефективність розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Здобувачи освіти експериментальної групи продемонстрували кращі результати в аналізі, аргументації та порівнянні різних точок зору, що дозволило їм глибше осмислювати правові та історичні факти. Такий підхід сприяє розвитку навичок самостійного мислення, здатності до аргументованих рішень і кращого розуміння складних соціальних та правових ситуацій. Традиційні методи, які використовувались у контрольній групі, не забезпечують того рівня аналітичних і критичних навичок, які необхідні для глибокого засвоєння матеріалу.

Результати експерименту підтвердили, що застосування таких інноваційних методів навчання, як метод проблемного навчання, метод дискусії, метод проектів, кейс-метод, а також мультимедійні технології та інтерактивні підходи, значно сприяло розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Ці методи стимулювали аналітичну діяльність, розвиток

аргументаційних навичок, творчої активності та комунікаційних компетенцій здобувачив освіти, що підтверджує їх високу ефективність порівняно з традиційними методами навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш О. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. Умови розвитку критичного мислення. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3–7.
2. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. С. 9–16.
3. Бородіна Н. Шляхи розвитку критичного мислення. *Філософія та гуманізм*. 2017. № 1. С. 29–37.
4. Гуцало Л. В. Розвиток критичного мислення на уроках історії. Роль педагога у впровадженні інноваційних технологій в освітній процес: історія та сьогодення. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали регіональної науково-краєзнавчої конференції. Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2023. С. 215-222.
5. Зеленова Л. Розвиток критичного мислення здобувачів освіти – вимога часу. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 1. С. 17–21.
6. Канаєва А. В. Розвиток критичного мислення на уроках історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал*. 2017. № 2 (5). С. 54–57.
7. Любіченко Л. В Створення сприятливого навчального середовища для розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія та правознавство* № 27. 2014. С. 2–8.
8. Маринченко Г. М. Метод "гексагон" і розвиток критичного мислення на уроках історії. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. 2020. Вип. 1. С. 154-157.
9. Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства: посібник для вчителя; за ред. В.Іванова, О. Волошенюк. Київ: ЦВП, АУП, 2016. 243 с.

10. Мельникова Н. Групові форми роботи як засіб розвитку мислення та підвищення ефективності навчання учнів. *Початкова освіта*. 2013. № 4. С. 3-7.
11. Методи й технології розвитку критичного мислення на уроках у початковій школі: практичний кейс (громадянська та історична освітня галузь): навч.-метод. посіб.; авт.-упоряд.: Г. Єрко, Ю. Луцьок. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М. 2022. 76 с.
12. Мохонько В. Розширення можливостей критичного мислення: важливість навчання медіаграмотності в школах. *The X International Scientific and Practical Conference «Innovative ways of learning development*. 2023. С. 152.
13. Перхач Л. Формування соціально-комунікативної компетентності засобами технологій розвитку критичного мислення. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 16–19.
14. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
15. Пометун О. Підручник з інтегрованого курсу «досліджуємо історію і суспільство» як засіб розвитку критичного мислення учнів 5–6 класів. *Проблеми сучасного підручника*. № 31. 2024. С. 161–173.
16. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів. *Дивослово*. 2018. № 5. С. 2–5.
17. Пометун О. І. Система пізнавальних завдань у компетентнісно орієнтованому підручнику історії. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. Праць*. Київ: Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 186–197.
18. Пометун О. І. Як навчати учнів мислити критично у навчанні різних предметів. Дніпро: Ліра, 2016. 144 с.
19. Рубан А. Розвиток критичного мислення учнів. Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах : матеріали доп. наук.-практ. on-line конф. для студ., аспірантів, викл., учителів шк., вихователів ЗДО. Харків, 2023. С. 70.

20. Терно С. Методика розвитку критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії: автореф. ... д. пед. н.: 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни); Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 44 с.
21. Терно С. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. 70 с.
22. Терно С. Розвиток критичного мислення. Збірник наукових праць *Бердянського державного педагогічного університету*. 2017. № 4. С. 5–13.
23. Тісліченко О. А. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії при вивченні діяльності історичних осіб. *Таврійський вісник освіти*. № 3. 2015. С. 230–235.
24. Ткаченко В. М. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії як умова їхньої успішної соціалізації. *Таврійський вісник освіти*. № 1. 2019. С. 141–151.
25. Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. 2017. № 2. С. 240–257.
26. Угніч Р. Теорія і практика моделювання компетентнісного уроку. *Дивослово*. 2018. № 5. С. 12–19.
27. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих. Київ: «Видавнича група «Шкільний світ», 2018. 120 с.
28. Цьома Н. Сутність і структура критичного мислення. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 4. С. 207–217.

ДОДАТКИ

Тема уроку: «Права дитини»

Мета:

- ✓ **формування предметних компетентностей:** забезпечити засвоєння знань про основні поняття в області правового міжнародного статусу дитини на основі Конвенції про права дитини; навчити здобувачів освіти володіти новими поняттями «свобода», «права дитини», «конвенція», «декларація»; опрацювати міжнародні правові документи щодо прав людини і прав дитини;
- ✓ **формування ключових компетентностей:**
  - спонукати здобувачів освіти до критичного мислення;
  - уміння формулювати запитання та дискутувати;
  - уміння оперувати термінами і поняттями в області міжнародного права;
  - аналізувати різні джерела інформації та аргументувати власну думку; аналізувати життєві ситуації та самостійно робити висновки;
  - сприяти формуванню поваги до прав дитини, людської гідності, свободи особистості.

Очікувані результати.

- такі поняття, як свобода, права дитини, декларація, конвенція;
- що таке міжнародні стандарти в галузі прав дитини;
- механізми захисту прав дітей;
- як використовувати конституційно-правові норми Конституції України та Конвенції про права дитини для аналізу та розв'язання життєвих ситуацій.

Обладнання: комп'ютери з доступом в мережу Інтернет, мультимедійний проектор,

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. Організаційний етап

- привітання
- перевірка присутніх
- перевірка готовності здобувачі освіти до уроку
- Створення позитивного комфортного психологічного мікроклімату

II. Актуалізація опорних знань

1. Вступне слово викладача

Громадянська освіта — це вимога часу. Її розвиток і вдосконалення є актуальним завданням сьогодення. Саме громадянська освіта орієнтується на формування демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави. Для того щоб якісно увійти в цю тему, давайте пригадаємо ключові моменти теми попереднього уроку.

Ми працювали над темою «Людина і держава».

- Згадайте основні моменти теми.

2. Практика пошуку інформації (пригадування)

Здобувачі освіти по черзі пригадують і називають найсуттєвіші моменти із попередньої теми, даючи короткий коментар (усі люди вільні від народження; права людини є універсальними і надаються кожному; права людини невід’ємні, не можуть бути відібраними; права людини є життєво необхідними для забезпечення свободи, справедливості і миру).

Викладач.

Учням пропонується дати відповідь на питання

Що означає:

- Природні і набуті права ?
- Громадянськість ?

Відповіді здобувачів освіти.

2. Узагальнення викладача, підсумок актуалізації

III. Визначення теми, мети уроку, очікуваних результатів

1. Повідомлення теми.

Викладач: пропонує учням уважно прочитати тему уроку та визначити, що від них очікується, яких знань їм слід набути, що навчитися робити.

(на екрані висвітлюються слайди, що стосуються теми заняття).

Викладач: Розглянувши слайди, визначте тему уроку.

Здобувачі освіти визначають тему уроку «**Права дитини**».

Викладач: Тема уроку присвячена правам дитини.

2. Вправа «Очікування»

Запитання до здобувачів освіти:

Виходячи з теми, подумайте і скажіть, чого ви очікуєте від роботи сьогодні на уроці? **Здобувачі освіти висловлюють свою думку.**

- Я очікую ... (що на уроці буде цікаво)
- Я дізнаюся ... (про щось корисне, важливе, які права ми маємо, куди слід звертатись за допомогою у випадку порушення своїх прав)
- Я би хотів (-ла) навчитися ... (правильно вирішувати життєві ситуації, пов'язані з порушенням прав дитини, покращити навички роботи з документами)

3. Викладач оголошує мету уроку

Сьогодні на уроці ви навчитесь характеризувати права, будете вчитися критично мислити, користуватися законодавчими актами в галузі охорони дитинства, визначати проблеми та бачити шляхи їх розв'язання.

IV. Мотивація навчальної діяльності

Викладач: Кожен із вас – неповторна особистість, цілий Всесвіт, ви всі унікальні, і саме такої людини як ви, більше немає і не буде на цій Землі. Але пройшло не одне тисячоліття, поки людство усвідомило неповторність кожного і ухвалило закони, які оберігають людину, її життя й індивідуальність.

Вирішення проблемного питання

Викладач: Для того, щоб побудувати громадянське суспільство, для забезпечення свободи, справедливості і миру, треба дотримуватись основних прав людини і дитини.

Подумайте і скажіть, чи вважаєте ви цю тему актуальною?

Якщо так, то в чому її актуальність?

Відповіді здобувачів освіти та їх аналіз

V. Робота над темою уроку

1. Викладач:

Дитинство — це найбільш безтурботна та прекрасна пора в житті кожної людини. Саме в цей період людина формується фізично, психічно, інтелектуально, здобуває та отримує необхідні знання та навички. У цей період для дітей мають бути створені всі умови для їхнього життя та повноцінного розвитку. Щоб досягти цієї мети і дитина, і родина, у якій вона виховується, мають перебувати під правовим захистом держави.

2.Робота зі словником:

(на слайді подаються визначення понять, здобувачі освіти записують ці поняття)

Конституція – це Основний Закон, що закріплює суспільний і державний устрій країни, функції органів державної влади, основні права та обов'язки громадян.

Декларація – це документ, у якому викладено важливі правила, обов’язкові для всіх людей.

Конвенція – це угода, міжнародний договір із певних питань, у нашому випадку – із питань прав дитини.

3. Робота з термінами:

Насильством можна визначити дію чи бездіяльність однієї людини до іншої, що завдає шкоди здоров’ю як фізичному так і психологічному, принижує почуття честі та гідності.

Насильство – це фізична чи психологічна дія однієї особи на іншу, що порушує гарантоване Конституцією України право громадянина на особисту недоторканість.

Насильство: фізичне, психічне, насильство з боку системи.

Фізичне насильство – це умисне завдання тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров’я, заподіяння шкоди його честі чи гідності.

Психологічне насильство пов’язане з дією однієї людини на психіку іншої шляхом словесних погроз або образ, переслідування, залякування.

4. Робота з міжнародними документами та Конституцією України Пояснення викладача:

4.1 Перший міжнародний документ, в якому піднімалася проблема прав дитини - Женевська декларація, прийнята Лігою Націй в 1924 році. Вона була спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. У 1959 році було прийнято Декларацію прав дитини. У 1989 році всі прогресивні країни світу, у тому й числі Україна, підписали Конвенцію про права дитини. На основі Конвенції Україна в 1991 році прийняла Закон України «Про охорону дитинства».

4.2. Робота з витягами із Конвенції ООН про права дитини, Загальної Декларації прав людини, Конституції України.

Викладач:

Ви бачите, що не лише Конституція України, а й міжнародні документи – Загальна Декларація прав людини і Конвенція ООН про права дитини – сприяють реалізації прав не лише дорослих, а й дітей.

Роглянемо детальніше Конвенцію ООН про права дитини, тому що це – головний документ у сфері захисту прав дитини. Цю Конвенцію ратифікували 189 країн світу. **Україна ратифікувала Конвенцію 27 лютого 1991 року та внесла відповідні зміни до національного законодавства.** Конвенція ООН про права дитини – не просто декларація, а міжнародна угода. Кожна країна повинна дотримуватися її вимог, спиратися на них, у тому числі шляхом внесення доповнень і змін до свого законодавства з метою захисту дітей від

різного роду посягань. Конвенція ООН про права дитини має 54 статті, написані шістьма мовами. ООН має також комітет із прав дитини, якому кожна держава звітує про заходи, вжиті відповідно до Конституції. Комітет також досліджує, як в країнах дотримуються права дитини.

Запитання: які права ви маєте згідно із Конвенцією ООН про права дитини?

4.3. Міжнародна система захисту прав дитини складається з двох ланок:

- Міжнародне законодавство у сфері прав дитини, починаючи з Декларації та Конвенції ООН про права дитини та інших документів й регіональних документів, наприклад європейського законодавства з прав дитини.
- Міжнародних організацій, які піклуються про права дитини — Комітет ООН по правах дитини (діяльність Комітету регламентована Конвенцією про права дитини), Дитячий фонд ЮНІСЕФ. Окрему ланку складають дитячі омбудсмени — багато країн зараз мають своїх власних омбудсменів у справах дітей, а в 1997 році була створена Європейська мережа омбудсменів з прав дітей (ENOC). Окрім того, питанням прав дитини опікуються і міжнародні громадські організації: «Міжнародний захист дітей», Savethe Children (організація виникла у 1919 р. у Великобританії і зараз діє у 120 країнах світу), Консорціум (КБК), міжнародна організація «Друзі», Європейський фонд допомоги безпритульним дітям (EFSC) та інші. На національних рівнях діє схожа система захисту прав дітей. Так українське законодавство імплементувало норми, які є в міжнародних та європейських документах про права дитини, які були ратифіковані нашою державою

VII. Закріплення

- Чому саме дитина потребує особливого захисту з боку держави?
- Чи порушувалися колись Ваші права? Чи відчували ви при цьому чийсь насильницькі дії?
- Як ви себе почували тоді, коли порушувалися Ваші права?
- Чи виникало у вас бажання протидіяти цим порушенням? Як ви це робили?
- Що таке, на Вашу думку, насильство? Які прояви воно має?

Відповіді здобувачів освіти. Узагальнення викладача, підсумок актуалізації

Робота з медіа ресурсами:

<https://www.youtube.com/watch?v=zRR0XiriGp4>

Метод «Прес»

- Як ви гадаєте, чи знадобляться в майбутньому знання, які ви сьогодні здобули на уроці?

VIII. Підсумок уроку

1. Рефлексія

1. Поясніть різницю між поняттями «людська гідність» та «особиста гідність».
2. Охарактеризуйте основоположні цінності, що лежать в основі прав людини.

3. Розкрийте природу прав людини та схарактеризуйте покоління прав людини.
4. Як в Україні дотримується принцип верховенства права? Аргументуйте свою думку.
5. У чому особливості прав дитини? Які є механізми захисту прав дитини в Україні?
6. Чому права дитини виділяють в окрему категорію?
7. В яких міжнародних документах закріплені права дитини?
8. Хто на міжнародному рівні захищає права дитини?
9. Як захищаються права дитини в Україні?

ІХ. Домашнє завдання

1. Опрацювати тему: 4 піручника «Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту». Автори: О.О.Гісем; О.О.Мартинюк.
2. Підготувати презентацію за темою Конвенція ООН про права дитини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бортнік, Р. Права дитини в Україні : ювенальна юстиція / Руслан Бортнік // Соц. педагог. – 2011. – Верес. (№ 9). – С. 18-20.
2. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. - №93. – Ст.3103
3. Конвенція про права дитини // Законодавство України. – Електрон. дані. – К., 2003. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Конституція України: (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 1 лютого 2011 р. №2952 – VI) – Харків: Фактор, 2011- 118 с.

Тема: Рух Опору в Україні в роки Другої світової війни та його течії.

Мета:

1. Формувати ключові компетентності:

- вміння вчитися - вчити здобувачів освіти організувати свою діяльність, мати власну думку та вміння її обґрунтувати;
- загальнокультурну – використовувати набуті знання і вміння при виконанні завдань;
- соціальну – формувати навички особистісного спілкування;
- інформаційно – комунікативну – вміння аналізувати інформацію.

2. Формувати предметні компетентності:

- схарактеризувати рух Опору та його течії;
- розкрити внесок руху Опору в перемогу над нацизмом;
- характеризувати та порівнювати діяльність української, польської та радянської течій, давати їм власну оцінку;
- формувати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах,
- працювати з історичними джерелами;
- виховувати здобувачів освіти у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності.

Тип уроку: комбінований.

Очікувані результати:

- показувати на карті території, окуповані військами нацистської Німеччини та її союзників;
- аналізувати і порівнювати історичні джерела;
- визначати мету різних течій руху Опору в Україні;
- порівнювати діяльність течій руху Опору;
- визначати внесок руху Опору в перемогу над нацизмом.

Обладнання: комп'ютер, мультимедійний проектор, мультимедійна презентація «Рух Опору в Україні», підручник, карта «Окупаційний режим в Україні 1941—1944 рр. Рух Опору», атлас, роздатковий матеріал, документи, портрети історичних діячів.

Основні поняття і терміни: рух Опору, партизани, «Поліська Січ», ОУН, УПА, Армія Крайова, Армія Людова, підпілля, каральні акції, Центральний штаб партизанського руху, Український штаб партизанського руху, рейди, «рейкова війна».

Основні дати: червень 1941 р. — початок розгортання радянського партизанського руху; 30 червня 1941 р. — проголошення у Львові ОУН(Б)

Акта відновлення Української держави; травень 1942 р. — створення Українського штабу партизанського руху; 14 жовтня 1942 р. — створення УПА.

Хід уроку.

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Вступна частина. Урок розпочинається з того, що викладач актуалізує тему уроку, застосовуючи прийом «генератор ідей». Він дозволяє з'ясувати все, що знають, або думають здобувачі освіти з обговорюваної теми уроку. Для цього викладач об'єднує здобувачів освіти у пари і ставить перед ними завдання:

Напишіть ключові слова, за якими можна скласти розповідь про окупацію України в роки Другої світової війни, що зумовило розгортання руху Опору (прогнозовані ключові слова можуть бути такими: «новий порядок», радянська, голокост, партизани, ОУН- УПА, комендантська година, остарбайтери, рейхскомісаріат «Україна», дистрикт «Галичина», «Трансністрія»).

Викладач запрошує здобувачів освіти двох пар презентувати результати своєї роботи, після чого коротко коментує й узагальнює відповіді здобувачів освіти, зауважуючи наступне: Після нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз величезні території були окуповані. Загарбникам уже в 1941 році відійшла територія України з населенням понад 40 млн. осіб. Гітлерівці рвалися до Москви, намагаючись водночас закріпитися на завойованих землях. Проте війна набула затяжного характеру. У взаєминах з новою німецькою владою перед українським населенням постала дилема: підкоритися окупації або чинити опір.

Причини розгортання руху Опору:

1. Окупація батьківщини загарбниками.
2. Жорстокість окупаційного режиму.
3. Цілеспрямована діяльність радянського керівництва з організації руху Опору на окупованих територіях.

Особливість Руху Опору: наявність різних течій боротьби.

Далі викладач пропонує здобувачам освіти обмінятися записами й за визначеними ключовими словами скласти таблицю (ЗНАЄМО ДІЗНАЄМОСЬ)

III. Мотивація навчальної діяльності.

Становище українців на початку Другої світової війни було особливим і зумовили його такі фактори:

- у спогадах старшого покоління німецька влада в Україні 1918 року супроводжувалася масовим пограбуванням, але меншими репресіями, ніж у сталінські роки;
- здавалося, що праця в умовах німецького порядку була цікавішою і давала можливість жити краще, ніж у радянські часи. До того ж праця на німців була єдиним шансом вижити на окупованій території;
- стрімкий наступ німецької армії переконував у непереможності вермахту, тому чинити опір німцям здавалося марним;
- сталінський режим приніс стільки страждань і горя населенню України, що значна його частина не хотіла підтримувати радянську владу в будь-якій формі;
- на настроях українців, безумовно, відбилася відсутність власної держави, що певною мірою визначало їхню пасивність.

Тотальний німецький терор на теренах України принципово змінив суспільний настрій. За словами відомого українського історика М.Ковалю, там, де німців 1941 року зустріли з хлібом та сіллю, у 1942 вже ставили міни. Але на цьому етапі виявилися суперечності, які виявили спільного ворога в обличчі німців і різну кінцеву мету, що мала радянська влада, націоналістичне підпілля і польська сторона.

Проблемне питання:

У чому суперечливість і трагізм руху Опору в Україні?

IV. Вивчення нового матеріалу.

План

1. Розгортання руху Опору в Україні .
2. Течії руху Опору: національна, радянська, польська.
3. Спільний ворог, та різна мета руху Опору.

1.Розгортання руху Опору в Україні.

Робота з терміном.

Рух Опору — це боротьба поневолених народів проти окупантів.

Історія переконливо доводить, що рух Опору виникає стихійно і багаторазово посилюється за умов невинуватих репресій, які чинять окупаційні війська. Отже, масовим із початку бойових дій він стати, як правило, не може. Організація руху Опору в Україні у 1941—1942 роках була пов'язана з величезними труднощами. Концепція війни «малою кров'ю на ворожій території», що панувала напередодні війни не передбачала дій партизанських загонів. Як окупаційна влада, так і члени руху Опору завжди прагнули схилити цивільне населення на свій бік, адже в партизанській війні виграє той, на чиєму боці стоїть населення, бо це — очі й вуха опору. Для того, щоб переконати селянина, який прагне спокійно займатися своїм господарством взятися за зброю, радянська влада направляла до населених пунктів агітаційні бригади, інформаторів. У багатьох випадках це був командний склад Червоної Армії, найбільш підготований до ведення активної боротьби проти загарбників, які мали здійснювати диверсії в тилу ворога, щоб спонукати до запровадження жорстоких каральних заходів з боку окупаційної влади, що в свою чергу призведе до спротиву населення.

Робота з документами.

Викладач пропонує здобувачам освіти до розгляду такі документи.

28 жовтня 1941 р. Т. Оберлендер дав правильний прогноз подальшого розвитку подій в Україні: *"Якщо ми не будемо поводитися з населенням як з партнером, з яким ми виконуємо спільно велике завдання, а будемо розглядати його як об'єкт експлуатації... то по мірі розширення окупованої території і при наявних труднощах з комунікаціями, велику небезпеку для нас буде являти відчайдушний активний і пасивний опір..."*

Звернення Президії Верховної Ради УРСР, РНК УРСР і ЦК КП(б)У «До українського народу» від 7 липня 1941 року

«На зайнятій ворогом території, створюйте кінні й піші партизанські загони, диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії, висаджуйте в повітря в тилу ворога мости, дороги, знищуйте телеграфний і телефонний зв'язок, підпалюйте ліси й склади, громіть обози противника. Створюйте ворогові та його посібникам нестерпні умови, нещадно переслідуйте і знищуйте їх, усіма способами зривайте всі заходи ворога».

Витяг із розпорядження штадткомісара Дніпропетровська Клостермана від 14 вересня 1943 р.: *"Оскільки погрози тюремного ув'язнення досить сильно не вплинули, то я дав розпорядження, щоб в усіх сім'ях, члени яких будуть ухилятися від другого транспортування, конфіскувати весь рухомий і нерухомий інвентар, доки зобов'язані не підкоряться закону трудової повинності".*

На основі опрацьованих документів можна скласти узагальнюючу таблицю **«Форми Опору»**

АКТИВНИЙ

- Підпілля
- Збройний опір
- Рейкова війна

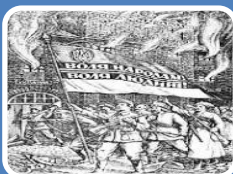
Пасивний

- Саботаж
- Псування майна
- Відмова працювати

2. Течії руху Опору: національна, радянська, польська.

Викладач пропонує здобувачам освіти даний матеріал на основі концептуальної таблиці.

Течії руху Опору

Національна

- Українська держава, звільнення від загарбників
- похідні групи, Поліська Січ, ОУН-УПА,
- Волинь, Галичина, Полісся
- Т.Бульба-Боровець, С. Бандера, А. Мельник, К.Савур, Т. Шухевич

Радянська

- Відновлення радянської влади, звільнення від загарбників
- партизанські загони, УШПР, рейкова війна
- Полісся, Чернігівщина, Сумщина
- С.Ковпак, О.Сабуров, Т.Строкач

Польська

- Польська держава, звільнення від загарбників, західноукраїнські землі
- Армія Крайова, Армія Людова
- Галичина, Волинь, Полісся
- М. Жимерський, В.Сікорський

3. Спільний ворог, та різна мета руху Опору.

Викладач пропонує здобувачам освіти на основі підручника та документів визначити спільне та відмінне різних течій руху Опору в Україні і узагальнити за допомогою діаграми Венна.

Львів, дня 30 черв[ня] 1941, год. 21-а

Документ 1.

Національних зборів українців

Акт відновлення Української держави після 23 років неволі

1. Волею українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава. Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад та порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння всіх його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України — Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації. Українська Національна-Револьюційна Армія, що твориться на українській землі, боротисьме далше спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий лад у цілому світі. Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава, хай живе Організація Українських Націоналістів, хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава! [підпис] Ярослав Стецько –

Провідник Національних зборів

Документ 2 Із листівки УПА. Серпень 1943 року

«Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі. УПА бореться проти імперіалістів та імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти ССРСР і проти німецької «Нової Європи».

УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистівсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуно-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.»

Документ 3. Листівка партизан до населення періоду Другої світової війни.

Товаришу!

Чим ти допоміг в боротьбі з німецькими окупантами?

Колгоспнику, сховай хліб, не дай вивести його до Німеччини!

Комбайнере і трактористе, не дай вивести ворогові комбайн, молотарку і трактор!

Шофере, зіпсууй німецьку машину!

Кухарко, підсип піпцеві струти!

Чесний українцю, вбий поганого окупанта при першій можливості! Псууй телеграф, руйнуй мости, дороги, рейки, підпалюй німецькі склади!

Не будеш тоді червонити з сорому перед своїми братами, які героїчно борються в Червоній Армії

листопад 1943 р.

КСЧП

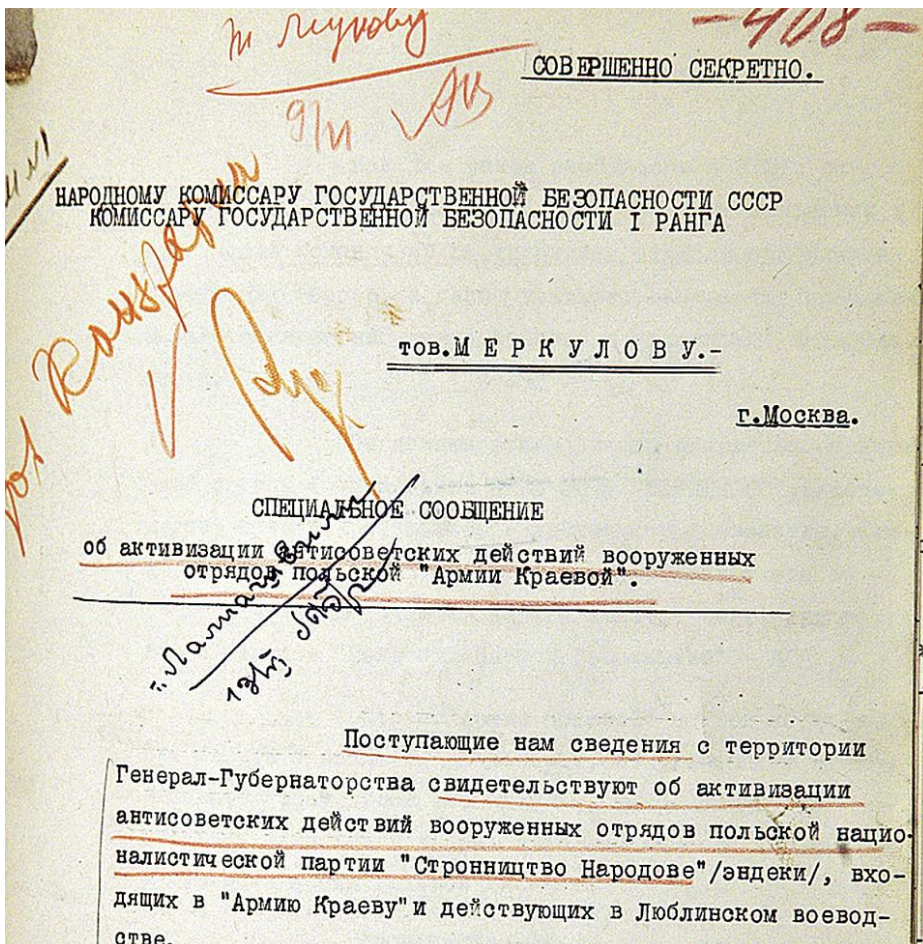
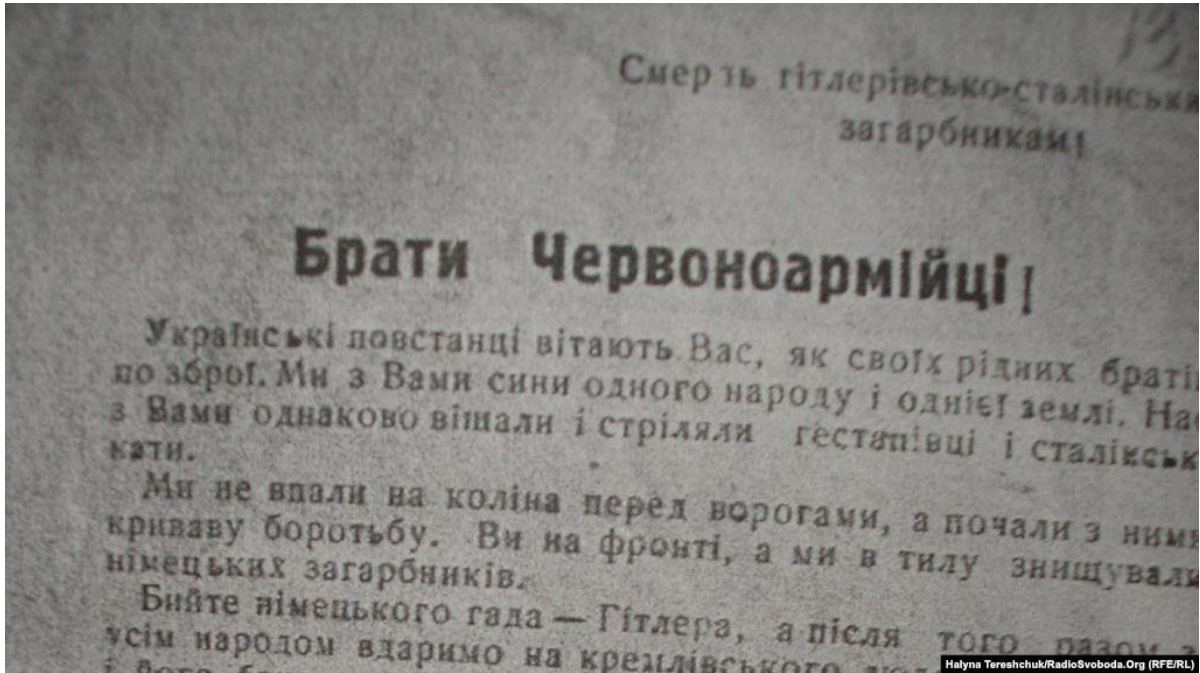
ПОПЕРЕДЖЕННЯ

ВСЕ НАСЕЛЕННЯ ПОВИННО ДАВАТИ ПОСЕРЕДНЮ І БЕСПОСЕРЕДНЮ ДОПОМОГУ ПАРТИЗАНАМ.

ЗА ВИДАЧУ ЧЕРВОНОГО ПАРТИЗАНА АБО ПАРТИЗАНСЬКОЇ ГРУПИ ПОЛІЦІ ТА ЖАНДАРМАМ, ВИННІ БУДУТЬ ПОКАРАНІ СМЕРТЮ ЗА ЗАКОНАМИ СРСР.

КСЧП

Документ 4.

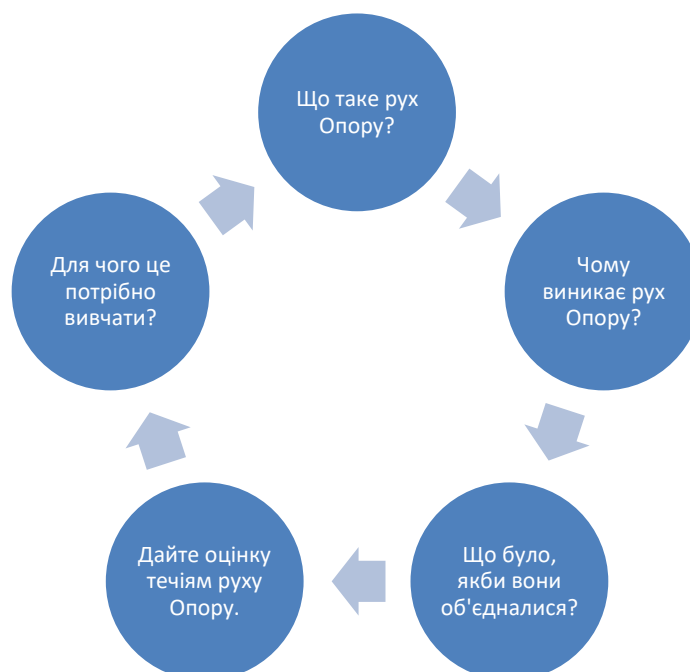
Діаграма Венна.

(викладач пропонує здобувачам освіти записати самостійно, що спільного)

V. Рефлексія.

Рефлексію можна провести, використовуючи « Ромашку Блума».

Проблемне питання:

У чому суперечливість і трагізм руху Опору в Україні?

VI. Підбиття підсумків. Д/з Написати есе. « Героїзм і трагедія УПА».

